

P. 198.

KUTATÁSI BESZÁMOLÓK

L. Nagy Zsuzsa:

Jászi Oszkár amerikai hagyatékáról

Jászi Oszkár 1919. május 1-én emigrált Bécsbe, majd egy 1923–1924-ben tett hosszabb amerikai utazást és tartózkodást követően 1925 szeptemberétől az Egyesült Államokban telepedett meg, ahol az Ohio állambeli Oberlin College professzora lett a *political sciences* tanszéken. Kisebbs-nagyobb utazásoktól eltekintve az Egyesült Államok (Oberlin) lett az otthona, amelyet nyugdíjazása után (1942) sem hagyott el. Amerikában halt meg 1957. február 13-án.

Jászi úgy rendelkezett, hogy irathagyatékát az Oberlin College Könyvtárában helyezték el s kikötötte, hogy a hagyatékot csak halála után tizenöt évvel nyithatják meg a kutatók előtt. A hagyaték gondozására felkért kurátorok s a könyvtár ennek megfelelően járt el. Utóbb azonban (1972-ben) az egész hatalmas iratgyűjteményt Oberlinből New Yorkba, a Columbia Egyetem Könyvtárába szállították, hogy könnyebben hozzáférhetővé tegyék a kutatók előtt.

Magam abban a rendkívül szerencsés helyzetben voltam, hogy elsőként nézhettem át teljes egészében Jászi Oszkár hagyatékát, amely új helyén 1973 januárjában vált kutathatóvá. Ez az iratgyűjtemény terjedelmében oly nagy, tartalmában oly gazdag és jelentős, hogy az új- és legújabb korról foglalkozó minden kutató érdeklődésére számot tarthat.

A Jászi-hagyaték az 1919 januárjától 1957 februárjáig terjedő időszakot öleli át. Több tízezer levelet, iratot, valamint kéziratokat, előadás szövegeket, Jászi Oszkár 1919 januárjától 1955 végéig vezetett naplóját, családi levelezését, második feleségének több száz oldalas memoárját, fotógyűjteményt foglal magába. Az iratok, levelek részben magyar és német, részben angol nyelvűek.

A hagyaték a Columbia Egyetem Butler Könyvtárának kéziratolvasótermében kutatható minden korlátozás nélkül. Élő személyekre vonatkozó idézetek azonban csak George vagy Andrew Jászi engedélyével használhatók fel.

Amikor 1973 februárjában hozzákezdtem az anyag átnézéséhez, az még abban az állapotában volt, ahogyan Oberlin Collegeban elhelyezték, vagyis szinte teljes egészében rendezetlenül. Így a kutatásnak megvolt az a varázsa, hogy magam nyithattam fel több száz, évtizedek óta borítékban heverő levelet, de egyben megvolt az a hátránya is, hogy a munkával lassan haladtam s az anyag áttekintése elég nehéz volt. A levelezés egy része viszonylagos kronológiai rendben, bár baráti-politikai és családi-magán leveleket keverve került dobozba; egy tekintélyes hányada viszont a rendezettségnek ezt a fokát sem érte el, gyakran felvezető főcímek alatt volt elhelyezve, s így az olvasást 1956-tal egy alkalommal már befejezve, ismét 1919-hez kellett visszakanyarodnom.

Az azóta eltelt időben a kéziratár már megkezdte az iratok rendezését. Magam azonban roppant halás voltam, hogy e munkával nem késleltették kutatásaimat, s így a rendelkezésemre álló viszonylag korlátozott időt teljes mértékben kihasználhattam.

A levelezés mindenekelőtt a Jászihoz érkezett leveleket tartalmazza, de a 20-as évek második felétől kezdve Jászi véglegesen áttért a gépirásra, s ettől kezdve jórészt megőrizte a küldött, az általa írt levelek másolatait is. A politikai-baráti levelek, amelyek Bécsbe illetve Oberlinbe érkeztek s onnan mentek, átfogják szinte egész Európát s részben az Egyesült Államokat is. Megtalálhatók itt Jászainak és Lesznai Annának, majd második feleségének, Rechának, két fiának s a család más tagjainak levelei, illetve a válaszok egy része. Külön dobozban őrzik Andrew O. Jászi levelezésének egy részét is.

Lehetetlen felsorolni mindazok nevét, akikkel Jászi tartósan vagy időközönként levelezésben állt. A hagyaték alapján azonban nem kétséges, hogy oberlini visszavonultságában is centrális alakja maradt a hazai polgári radikális csoportnak, az októbrista emigrációnak. Tanácsát, véleményét, szellemi és anyagi segítségét sokkal többen igényelték, mint azt korábban általában feltételeztük.

A magyarországi szinte állandó levelező partnerek között van Madzsar József és felesége, Jászi Alice, Csécsy Imre, Braun Róbert, Vámbéry Ruzstem, Nagy Vince, Vámos Henrik, Halasi Béla, Méray-Horváth Károly és mások. E levelezést csak a világpolitika viharai vagy a partnerek halála — akasztotta meg. Az említett és említetlenül hagyott állandó vagy időleges levélírók mellett Pikler Gyula, Komlós Aladár, de Giesswein Sándor is megkeresték soraikkal Jászit. A magyarországi levelezésnek a két háború közötti időre eső része a gazdagabb mind mennyiségében, mind tartalmában.

Az emigráns levélírók sorának élén — az ismeretes, éveken át tartó elhidegülés ellenére — Károlyi Mihály és Károlyi Mihályné áll. Mellettük ott vannak Szende Pál, Rónai Zoltán, Mencer Béla, Dániel Arnold, Linder Béla, Halász Miklós, Kernstok Károly, Kéri Pál, Fényes László, Polányi Károly, Bölöni György, Göndör Ferenc, Hock János, Diener-Dénes József, Bíró Lajos, Böhm Vilmos és még sokan mások.

Rendszeresen érkeztek levelek Jászihoz a Magyarországgal szomszédos országokból is: Farkas Gezáttól (Jugoszlávia), Maléter Istvántól, Sas Andortól (Csehszlovákia), Jakab Ernőtől (Románia) stb.

A hosszú évtizedek során, melyeket a Jászi-hagyaték átfog, a levélírók „státusa” változott: a magyarországiak egy része emigráns lett, míg az emigránsok közül többen hazatértek. A nevek egymásutánjával, amennyire azt egyáltalában lehetett, a levelezés intenzitását, de egyben a levélírók körét is szerettem volna érzékeltetni.

Jászi levelezése — nem szólva most a magántermészetű levelekről — kiterjed egyetemi oktatói, valamint írói-publikációs működésére is. Megtalálhatók a hagyatékban azokkal a nemzetközi híró és tekintélyű személyiségekkel váltott sorai, akikkel a faszizmussal szembeni állásfoglalása, a dunai népek összebekítésének koncepciója hozta össze: André Barbusse, Thomas Mann, Gaetano Salvemini, Theodor Dreiser, Franz Oppenheimer, Albert Einstein, Eduard Beneš, Milan Hodža stb.

A nevek önmagukban is jelzik-sejtetik a levelezés tartalmát, amely a magyarországi politikai viszonyok, a baloldali ellenzék helyzete mellett magában foglalja az emigráció

legjelentősebb problémáit, az egyes csoportok

személyek közötti különbségeket és ellentéteket. Ezek közül csupán csak jelzéseként tesztek említést néhányról, mert mind Jászi tevékenységének és szerepének megvilágítása, mind a levelezésből kitűnő problémák elemzése önálló feladat.

A korai levelek egyik legérdekesebb problémaköre a magyarországi ellenforradalom berendezkedése, a konszolidáció s az ellenzék, beleértve a szociáldemokráciát is, magatartása. Jászi 1919 szeptemberétől rendszeresen kapott tájékoztatást, elsősorban Madzsartól és Braun Róberttől, illetve Károlyitól a magyarországi helyzetről, valamint azokról a tervekről, elképzelésekről, amelyek a konszolidáció demokratikus lehetőségeire vonatkoztak. A hozzáírt levelek nem hagynak kétséget afelől, hogy Jászinak fontos szerepe volt minden lépés kidolgozásában és megtételében.

Károlyi Prágából 1919. szeptember 18-án arra kérte Jászit: „Beszéljél Garamival és a Socikkal (sic) abban az irányban, hogy legyenek erősek és ne adják *olcsón*, mert ha kitartanak, az ölükbe hull a játszma.”¹ (Az ilyen és hasonló tartalmú levelek, mint arra még később is utalni fogok, kutatásaim idején s az anyag rendezetlensége miatt a „Family Correspondence” feliratú dobozban voltak.) Madzsar viszont Sir George Clerk-nél való közbenjárást sürget: „Nagyon jó volna, ha a magad szempontját ki tudnád fejteni Clark (sic) előtt egy memorandumban, Friedrich óriási apparátust mozgósít, hogy úgy tüntesse fel, mintha ők volnának az egyedül lehetségesek.” (1919. október 17-i levél.) Jászi azt is megpróbálja, hogy Seton-Watson révén, akivel szinte állandó levelezésben áll, nyerve meg az angol politikát a magyarországi konszolidáció polgári demokratikus programjának. (Lásd például Seton-Watson levelét Jászihoz 1919. november 20-án.)

A Jászihoz írt levelekből kibontható Károlyi Mihály elképzelése az emigráció megszervezésére, remény a környező országoktól, elsősorban Csehszlovákiától és Jugoszláviától nyerhető segítséget illetően. (Károlyi, Hock János, Linder Béla és mások levelei Jászihoz 1919—1920-ból.) Hasonlóan követhető Károlyi prágai és jugoszláviai tárgyalásainak alakulása is.

Figyelemre méltónak tartom, hogy már e korai levelek kifejezésre jut-tatják az októberisták, valamint a Jászi és Károlyi közötti ellentéteket. (A Károlyi—Jászi viszony alakulása az évtizedeket átölelő levelezés egyik legérdekesebb vonulata.) 1920. május 14-i levelében Károlyi például arról ír Jászinak, hogy személyes találkozás révén kellene tisztázniok a közöttük lévő ellentéteket, mivel azok az emigráció egészét érintik. „Mint legsúlyosabb akadályt az emigráció megszervezésénél — írja — az én állásfoglalásomat hozod elő. Ezt, amint mondod, sem ti, sem a baloldali szocik (sic) nem vállalhatjátok. Szerintetek az emigráció *kizárólag* a Nyugat felé lehet és kell megszervezni.” Ezzel szemben „ma is az a nézetem, hogy egy *kizáróan* Nyugat felé orientálódó emigrációs politika lehetetlen”.

A korai levélnyagnak a prágai és jugoszláviai tárgyalások mellett másik érdekessége, amely szintén a „Family Correspondence” felirat alatt húzódtott meg akkor, a Károlyi Mihály és a Berinkey-kormány lemondását megvilágító, Bécsben megjelent ismert Károlyi-cikk keletkezésére vonatkozik. 1919 augusztusából több fogalmazási vázlat, javított kézirat-variáció található Jászi hagyatékában, majd végül egy kilenc gépelt oldal terjedelmű *szöveg*, amelyet Jászi írt. Ezt küldte el, az egész szöveget megvitatva Szende Pállal, egy augusz-

¹ Az idézetekben előforduló kiemelések — itt és később is — eredetiek.

tus 18-i levél kíséretében Károlynak. A szöveg-tervezetre 1919. július 15-i dátumot írt, s Károlyt arra kérte, a cikk antedatálásán ne változtasson. Károlyi, aki választát Jászi eredeti levelének hátoldalára, szokása szerint, tintaceruzával írta meg, szemmel láthatólag semmiféle változást nem eszközölt a szövegen, s így írt Jászinak: „Kedves Barátom, A cikk kitűnő, nagyon köszönöm szíves közreműködésedet . . . Az Isten áldjon meg, megtanultalak becsülni és szeretni, mint embert és barátot . . .”

A Bécsi Magyar Újság szerkesztése, tartalmi munkája, pénzügyi gondjai és megmentésének kísérlete 1921 végétől kezdve rendszeresen visszatérő témája a leveleknek, összekapcsolódva a már említett jugoszláviai kombinációkkal valamint a Benešhez fűzött remények meghiúsulásával. Jászi, Madzsar, Hock János, Szende Pál 1922. május 1-i közös állásfoglalásban szögezték le, hogy „a Bécsi Magyar Újság nélkül teljes lehetetlenség úgy emigrációs, mint külügyi politikánkat folytatni . . . Lap nélkül egész politikánk megsemmisült.” Ez a meggyőződés vezet, legalábbis részben, a jugoszláviai pénzügyi tárgyalásokhoz, amelyekről Jászit Károlyi és Linder 1923-as levelei részletesen informálják.

Ennek az időszaknak a leveleiből kitűnik a kommunista mozgalomhoz való viszony tekintetében is kieleveződő ellentét Károlyi és az októbristák között, az eltávolodás, szakítás Linder csoportja, valamint a Károlyi—Jászi csoport között.

Igen sok értékes részlettel, új mozzanattal gazdagítja a Jászi-hagyaték azt a képünket, amelyet az emigráció 1923—24-es erőfeszítéseiről kialakítottunk. 1923—1924-ben az emigráció a Bethlen-kormány kölesöntárgyalásait megpróbálta a demokrácia helyzetének megerősítésére kihasználni. Jászinak az Egyesült Államokban megtartott előadaskörútja 1923-ban, amely egyben kivándorlásának előkészítése is volt, a legszorosabban összefüggött ezzel. Az 1923-as levelezés szinte központi kérdése: megmenti-e az antant és a kisantant a Horthy-rendszert?

Saját előadókörútjának célját, tárgyát így mutatta be Jászi V. Kralicek chicagói professzorhoz angolul írt 1923. október 6-i levelében: „A munka, amelybe belekezdtem, a legnehezebb, mivel Apponyi gróf ezzel egy időben fejt ki Habsburg-barát és reakciós tevékenységét, élvezve a régimódi diplomácia, az ezekben az államokban élő feudális arisztokrácia, a zsidó nagykapitalizmus határozott támogatását, amely a jelenlegi rendszer fenntartásában pénzügyileg érdekelt, nem különben a jezsuitákét, akik aggódnak a róm. kath. egyház magyarországi nagybirtokaiért, amelyeket a demokrácia eljövetele fenyeget.”²

Noha Jászinak s levelező partnereinek illúziói nem, csupán bizonyos reményei voltak, mégis keserű hangon bírálják a Népszövetség hatalmait. Károlyi 1924. április 4-én ezt írta Jászinak: „A Labour Party és a Népek Szövetségének sikerült a dögledező reakciót Magyarországon megegyezően megmenteni.”

The work I have undertaken is the more difficult as Count Apponyi is carrying on simultaneously a Habsburgist and reactionary public activity solidly backed by the old fashioned diplomacy, the feudal aristocracy living in these states, the big Jewish capitalism, interested in a financial way in the upholding of the present regime and by the Jesuits who are anxious about the large estates of the Roman Catholic Church in Hungary, which would be menaced by the advent of democracy.”

Jászi, aki akkor már az Egyesült Államokban élt, a frank-botrányról s annak körülményeiről, a hazai politikai helyzetről pontos tájékoztatást kapott, amely nemcsak a kezdetben felszálló reményt juttatta kifejezésre, hogy ti. az ellenforradalmi rendszer kénytelen lesz átadni helyét egy demokratikus vagy legalábbis liberális kormányzatnak, hanem a polgári ellenzék gyengeségére, tehetetlenségére, megalkuvására vonatkozó éles bírálatot is. Utóbbiból elsősorban Vázsonyinak és részben a Kossuth-pártnak jutott ki.

Braun Róbert még 1926. február 13-án azt írta Jászinak: „A politikai atmoszféra nagyon nyomasztó, de lehet, hogy közelebb állunk a kurzus bukásához, mint gondoljuk.” Vámbéry Rusztem ugyanakkor (1926. február 11.) azt hangsúlyozta, hogy csak belülről nem lehet megbuktatni a rendszert. „A t. külföld pedig tovább is örül annak, hogy a rothadás tart, minthogy a ragályozás (sic) veszélyét, a bajor, osztrák, magyar, román és olasz fasizmus kapcsolatait nem tudják vagy nem akarják felismerni.” Jászi a New York Times szerkesztőségének fejtette ki (1926. január 8.): „Csupán azt szeretném hangsúlyozni e felvilágosult közvélemény előtt, hogy a magyarországi események, az ország pénzügyi rekonstrukciója ellenére, világosan bizonyítják fő tézisémet abszolút igazságát és helyességét: a régi feudális rendszer újjáteremtésének bázisán lehetetlen egysúlyt teremteni Közép-Európában és a dunai kérdés csak egy demokratikus magyar köztársasággal valamint a feudális nagybirtokok felosztásával oldható meg.”³

Rónai Zoltán, ekkor még Bécsből, beszámolt Jászinak egy, az egész emigrációt egységesen mozgósító akció tervéről, amellyel a frank-ügyben kívántak állást foglalni, de jelezte azt is, hogy Károlyival erre vonatkozóan szintén ellentétbe jutottak (1926. január 22.).

A Jászihoz érkező levelekből kitapintható, hogyan szorul háttérbe, belső emigrációba a 30-as évektől kezdve az októbristák hazai csoportja, a polgári radikálisok maradéka. Jászival való kapcsolatuk azonban, egészen 1941-ig, amikor a háború félbeszakítja a levelezést, mindvégig megmarad, majd 1945 után bizonyos fókig ismét helyreáll.

A polgári radikális, októbrista szervezetek, sajtóorgánumok tevékenységében Jászi véleménye, álláspontja mindvégig döntő maradt. A magyarországi levelezésnek egyik legállandóbb témája a Világ, a Századunk (s részben a Magyar Hírlap, a Szép Szó) szerkesztésével, a Társadalomtudományi Társaság Szabadiskolájának újjászervezésével, előadásaiival kapcsolatos. A levelezőpartnerek alapján véve ebből a körből kerülnek ki. Jászitól rendszeresen kértek tanácsot, a legaprólékosabban informálták minden személyi, technikai, pénzügyi, szerkesztési-elvi kérdésről s már 1919-től kezdve kértek és közöltek Jászitól cikkeket név nélkül vagy álnéven. Braun Róbert, Czákó Ambrus, Halasi Béla, Vámbéry Rusztem, Supka Géza, Fischer Ödön, Madzsar József, Gönczi Jenő, Varró István és mások levelei az októbrista ellenzék, a polgári radikális értelmiség történetéhez olyan adalékokat nyújtanak, amely máshonnan egyszerűen nem pótolható.

³ „I would only emphasize before this enlightened public opinion that the recent developments in Hungary, in spite of the budgetary reconstruction of the country, clearly demonstrate that my main thesis was absolutely true and correct; on the basis of the reestablishment of the old feudal regime no workable equilibrium is possible in Central Europe and the Danubian question can only be solved by a Hungarian democratic republic and the dismemberment of the large feudal estates . . .”

Baracs Károly rendszeresen informálta Jászit a szabadkőművesség helyzetéről, összejöveteleiről; Balassa József többször felkereste még Bécsben. Az információk mellett tanácsot, véleményt kértek tőle.⁴

A levelek jellegzetessége az is, hogy mind a hazaiak, mind az emigrációban élők szükségesnek érzik álláspontjuk kifejtését és megvédését Jászi előtt, az esetben is, sőt, akkor különösen, ha nézeteltérések merülnek fel közöttük. Mindez kitűnik a Világra, a Századunkra stb. vonatkozó levelekből vagy igen jellegzetesen Nagy Vince 1935. május 19-i igen hosszú beszámolójából, amely az 1935-ös választások kapcsán igyekszik Jászi előtt igazolni a Kossuth-párt és Bajcsy-Zsilinszky Endre csoportjának fúzióját.

A képet az teszi mindvégig teljessé, egyben sajátos portrékat is adva, hogy egy-egy problémáról egyidejűleg több személy ír Jászinak. A beszámolók így nemcsak a kérdések ügyeket, hanem íróikat is jellemzik. Tagadhatatlanul érdekes olvasmány, amikor a két különböző nézetet valló levél egyszerre kerül a kutató kezébe; a nagy ügyek mellett az emberi gyengeségek is előkerülnek.

Itt említem meg, hogy a 30-as évekből származó levelek között ritka értéket és érdekességet képviselve megtalálható Madzsar Józsefnek egy-két Moszkvából Oberlinbe küldött levele.

A levelek postabélyegzője önmagában véve is megmutatja, milyen mozgást és változást kényszerített az emigrációra a 30-as évek dereka, hogyan s hova kényszerül tovább vándorolni a Bécsben vagy Németországban élők tábora. Az ausztriai leveleket (Dániel Arnold, Rónai Zoltán stb.) egy ideig csehszlovákiai majd belgiumi, franciaországi, angliai levelek váltják fel. Hitler hatalomrajutását követően, majd különösen 1938 – 1939-től kezdve Jászi nemcsak a fasizmus elleni fellépést szorgalmazza a maga módján, hanem minden tőle telhetőt megtesz, hogy az októbrista emigráció új otthonot találjon, megilletését biztosíthassa. Anyagi téren Jászira, noha lehetőségei korlátozottak voltak, mindig számíthattak. A levelezésből kitűnik, hogy sokan (Fényes László, Dániel Arnold és mások) évtizedeken át élvezték, gyakran nem is tudva róla, Jászi anyagi támogatását.

A 30-as évek közepétől a korábbinál élesebb formában merülnek fel az elvi-politikai problémák és ellentétek, mindenekelőtt a fasizmus, a diktatúra, a bolsevizmus kérdésköre. E bonyolult és összetett kérdéskör elemzésébe, Jászinál való jelentkezésének mélyebb vizsgálatába itt nem mélyedhetek el. Jászi a polgári demokrácia ideáljához ragaszkodva fordult szembe minden attól különböző rendszerrel, és egyenlőségjelet téve közéjük, ítélte el a fasizmust és a kommunizmust.

⁴ Baracs Károly 1928. december 10-i levele jó példa erre: „Elutazásom előtti este összejövetelt tartottunk, amelynek során baráti körünkbe felvettük dr. Kemény György, dr. Braun Róbert és Szimonidesz Lajos jó embereinket. A »Martinovics« persze, mint olyan nem tarthat munkát s így nincsen ez idő szerint mód rá, hogy új embereket »in optima forma« felvegyünk. Hosszas habozás után mégis úgy határoztunk, hogy baráti körünket időről-időre felrészítjük értékes elemekkel, hogy a folytonosságot megőrizzük s egyre gyűrűlő soraink végképp ki ne pusztuljanak. Azt hiszem, helyeselni fogod úgy ebben, mint in concreto elhatározásunkat. Hiszen mind a három hívünk csatlakozása értékes gyarapodást jelent számunkra.

A felvételi beszédet, barátaink bizalmából, én intéztem hozzájuk, megemlékezve a távollévőről, elsősorban Rólád, mint akit irányezsméink tekintetében még mindig mesterünknek, vezérünknek tekintünk.”

1938—1939-től kezdve, ameddig a viszonyok engedték, magyarországi „állandó levelező” már csupán Csécsy Imre volt. Levélváltásaik a faji törvények, a sajtókorlátozás következményeivel, a Századunk megrendült helyzetével, az ellenzék kilátástalannak tűnő küzdelmével foglalkozik. Jászi 1939. május 13-án azt ajánlja Csécsynek, hogy néhány esztendőre vonuljon vissza, a lapot adja fel, mert becsületesen, nyíltan írni úgysem lehet.

Az 1941-et követő néhány év levelezését a háború teremtette új viszonyok uralják. Ez egyfelől az európai menekültek amerikai befogadásának támogatását, siettetését jelenti Jászi számára, másfelől előtérbe állítja az emigrációnak, mint politikai szervezetnek a feladatait és lehetőségeit.

Jászi meg volt győződve a maga és generációja, az októberista emigráció felelősségéről a háború utáni magyar demokrácia előkészítéséért. Ugyanakkor, mint ezt több alkalommal, először már 1940-ben kifejtette, az új magyar demokráciát már nem nekik, hanem új embereknek kell megteremteniök, — változatlanul kitarva az októberi program és a dunai konföderáció terve mellett. Egyik első summázata erre vonatkozó elképzelésének a Fényes Lászlóhoz 1940. január 8-án írt levelében található: „Hogy a jövőt csakis az októberi politika felújítása készíthetné elő — tehát kisparszt politika és a nemzetiségi önkormányzatok rendszere — ez is nyilvánvaló ... Ámde Veled szemben azt hiszem, hogy az új októberi tézisnek *odahaza* kell megszületni ... Az októberi emigráció részben meghalt, részben elaggott, részben bolsevizálódott. Még egy vezető bizottságot sem tudnánk összeállítani ... És egyet ne felejtünk el: a magyar emigráció nem játszhatja sem a cseh, sem a lengyel szerepét. Egyszerűen, mivel ez az emigráció nem létezik többé.”

Az utolsó mondat ellenére Jászi ettől kezdve a legnagyobb energiával igyekezett összehozni a demokratikus emigrációt, megteremteni az összeköttetést és helyreállítani az együttműködést Károlyi Mihállal.

Jászi levelezése bőséges betekintést nyújt az angliai emigráció tevékenységébe, s igen jól használható az Amerikában működő csoportok, szervezetek történetére. Ebbe a sokrétű és bonyolult kérdéskomplexumba tartozik bele például Eckhardt Tibor missziója és annak hatása a demokratikus emigrációra.

A levelezésből úgy tűnik, hogy Eckhardt Tibor megjelenése az Egyesült Államokban meggyorsította Károlyi és Jászi közeledését, általában a magyar emigráció demokratikus szervezeteinek megalakítását, megerősítését. 1941. október 3-án Jászi Dániel Arnoldot a következőkről értesíti: „Eckhardt, a Horthy-banda delegátusa ellen megszerveztük a Demokratikus Magyarok Amerikai Szövetségét abból a célból, hogy meggyőzzük az angolszász és az amerikai közvéleményt, miszerint a magyarországi feudális rendszer felszámolása nélkül egy európai rekonstrukció lehetetlen.”⁵

Jászinak és körének minden tevékenysége arra irányult, hogy Eckhardtot leleplezze, lejárássa és elszigetelje. (Jászi és Lónyay Károly gróf, E. Beneš és mások levélváltása, Jászi levelei amerikai újságok szerkesztőségeihez, különböző amerikai és angol politikai személyekhez stb.) Mintegy fél év alatt sikerült is elérni, hogy a State Department feladja Eckhardt-tal kapcsolatos

⁵ „Against Eckhardt, the delegate of the Horthy crowd, we organised an American Federation of Democratic Hungarians in order to convince Anglo-Saxon public opinion and American public opinion that without the liquidation of the Hungarian feudal system, there is no possibility of an European reconstruction.”

elképzeléseit. Ennek ellenére Eckhardt személye és a hozzá való viszony számosságos probléma, nézeteltérés forrása lett és maradt a demokratikus emigrációban belül is.

Az „American Federation of Democratic Hungarians” története a levelezés alapján is igen érdekesen bontakozik ki, s nemcsak a benne résztvevő személyek (Jászi, Fényes, Czakó, Moholy-Nagy, Lengyel Emil stb.), hanem a vele összefüggő problémák miatt is, amelyek az említettekén túl az Egyesült Államok különböző politikai köreinek (így a State Departmentnek) a magatartását is érintik.

1942-től Jászi leveleiben állandóan visszatérő témává válik, amit Hugo R. Ronynak, az „American Federation of Democratic Hungarians” egyik vezetőjének kifejtett 1942. július 5-én, hogy ti. „egyre világosabb, hogy Károlyi nélkül nem lehet mozgalmat csinálni”. Ennek megfelelően nemcsak Károlyival igyekezett együttműködni, hanem környezetét is ebben az irányban befolyásolta.

Jászinak a Szovjetunióra, a szovjet rendszerre vonatkozó alapfelfogásában nem következett be változás, de a háború idején bizonyos mértékig a realitásokhoz igazította gyakorlati lépéseit és felfogását. „Naiv dolog azt hinni – írta Ignac Schultznak 1943. augusztus 3-án –, hogy Stalin nélkül vagy ellenére fog lehetni rendet csinálni Európában és hogy szövetségünket Rooseveltt és Hull fognák beiktatni.” Ugyanakkor azonban azt is kifejtette: „Nekünk dunai népeknek az a feladatunk, hogy hidat kovácsoljunk a nyugati demokrácia és amaz új világ között, mely Oroszországban van kialakulóban.” (Fényes Lászlónak 1943. február 4-én.)

Jászi megkísérelte az együttműködés kialakítását a csehszlovák, román, jugoszláv, olasz stb. antifasiszta emigráns csoportokkal s legfőként ezen országok politikusaival próbált megállapodásra jutni, beleértve bizonyos kisebb határkorrekciókra vonatkozó előzetes hozzájárulást is. (Lásd például Jászi leveleit Max Ascolihoz, Louis Adamichoz, J. J. Zmrhalhoz, Borgesehez, Benešhez 1943 folyamán.) A levelezésnek e része feltárja a különböző emigráns csoportok helyzetében meglévő eredendő különbségeket, a háború során bekövetkezett változásokat, s egyben Jászi csalódását is, mindenekelőtt egy csehszlovák – magyar (Beneš – Károlyi – Jászi) együttműködés lehetőségében.

Az 1945 utáni magyarországi illetve Magyarországgal kapcsolatos levelezési anyag lényegesen kevesebb, mint a korábbi évtizedeké. Ennek ellenére Beneš, Böhm, Csécsy, Varró Imre, Károlyi Mihály levelei, Jászinak és a washingtoni magyar követségnek a kapcsolata a kérdések egész sorára terjed ki, a Jászi – Károlyi viszony alakulásától kezdve a „Free Europe” és a Látóhatár c. folyóirat tevékenységéig.

A hagyaték zömét kivevő levelek mellett terjedelmében sem lebecsülendő Jászi naplója. A napló kemény fedelű füzetekből áll, amelyek lapjait Jászi maga számozta meg, nem egyszer pótlapokat ragasztott be s általában véve naponta vezette váltakozó hosszúságú feljegyzéseit.

A hagyatékban megtalálható első naplófüzet nyitó dátuma 1919. január 21. A bejegyzés első sora így szól: „Naplóm abba maradt a forradalom zivatarjai s miniszterségem állandó izgalmi és éjszakázásai közepett.” Arra nézve azonban, hogy a korábbi naplók hol lehetnek, semmiféle utalást nem találtam.

A napló természetesen a legszemélyesebb műfaj. Ennek következtében nemcsak az utókorat elsősorban érdeklő politikai, elvi kérdések kapnak

benne helyet, hanem minden egyéb is (időjárás, egészségi állapot, családi és egyéni problémák, érzelmi kapcsolatok stb.), amit Jászi a maga szempontjából fontosnak ítelt.

Meglepő érdekessége a naplónak, hogy 1919. január 21-től 1923. szeptember 3-ig magyarul vezeti azt Jászi, ettől kezdve azonban (utazása az Egyesült Államokba) kezdetben nyelvgyakorlás céljából, később már a megszokás miatt, angolul.

Évtizedeken át mindössze két alkalommal tér vissza a magyar nyelvű naplóíráshoz. Először 1947-ben, amikor hosszabb körutazást téve a Dunamedencében a régi családi fészekbe, Körtvélyesre (Hrušov) illetve Budapestre látogat. Másodszor, mint még alább szó lesz róla, a napló utolsó oldalain, már a véghez közeledve.

Az utolsó füzetre, amelyet megkezdett, az 1955. január 1. – december 31. dátumot írta. Ez évben azonban betegsége már olyannyira elhatalmasodott rajta, hogy a bejegyzések egyre jobban megriktnak. 1955. szeptember 11-étől kezdve néha napokon át magyarul ír, majd az utolsó bejegyzéseket már csak magyarul teszi meg. Kézírása ekkor már alig hasonlít a korábbira, nehezen olvasható, szétesett. Az utolsó naplóbejegyzés a kötet 111. lapján, 1955. december 6-áról kelt: „Újabb megakadások. A hiátus ezzel azt jelenti, hogy az egész évek nagyjából fele feljegyzés nélkül maradt. Ez szinte matematikai elménye a növekedő testi-lelki krízisnek, mely új elhatározások elé állít.”

Amikor Jászi halála után felesége, Recha megkezdte az iratok átnézését, rendezését, a naplókat, melyekbe már korábban is, — Jászi felháborodását kiváltva —, belenézett, most végigolvasta, s főként az utolsó kötetek lapszéleire, az üresen hagyott közbébe utólagosan bejegyezte a maga kommentárjait.

A napló-kötetek valamint a hatalmas levelezés összerímelnék, nagyszerűen kiegészítik egymást, illetve a naplók bizonyos részletekben többet mondanak el, mint a levelek. A politikatörténeti információk mellett a naplók nélkülözhetetlenek lesznek annak a számára, aki Jászi Oszkár életrajzát kívánja megírni.

A 39 nagyméretű füzetet s közel 8 és fél ezer kézírásos oldalt kitevő napló bemutatására epp oly kevésbé vállalkozhatom, mint ahogyan a levelezésből is csak kiragadott részleteket, problémákat említhettem.

Az 1919-es napló jelentős része még a Tanácsköztársaság időszakával foglalkozik. 1919. április 20.: „Gyönyörű húsvéti idő, de a vég kezdete.” 1919. április 21-én az emigrálás tervéről: „elálltam tőle. Fehér terror esetén még mindig ráérek menekülni — ha ugyan lehet.” Májusban azonban már Bécsben van. 1919. május 8-án: „A németek szörnyű békefeltételeket kapnak. Ha ez így megy, csakis az általános bolsevizmus segíthet.” 1919. augusztus 2.: „Máris indul hazafelé Vázsonyi és Andrásy. Rossz idők jele.” 1919. szeptember 10.: „Lukács György meglátogatott.”

1920–1921-ben a Prágában, Zágrábban, Bukarestben folytatott tárgyalások témája dominál. Feljegyzéseket tesz Károlyival folytatott megbeszéléseiről, a szomszédos országoktól elfogadható segítség dilemmájáról, az emigráció anyagi gondjairól stb.⁶

Már 1921-ben megpróbál kijutni az Egyesült Államokba, mint ahogyan

⁶ Az 1923. április 24-i néhány sor: „Hétfőn felvettem a Károlyi kölcsön két részletét s a pénzt csaknem kizárólag 100 dinárosokban adták ki. Míg végig olvastam olyan undor fogott el, hogy csaknem részlet lettem.”

ekkoriban Károlyi is foglalkozott e gondolattal. A hajóra várva kerül Olaszországba, ahol 1921. április 6-án ezt jegyzi fel: „Torkig vagyok ezzel a púsztuló Európával. Mi lett ebből az Olaszországból is!”

A naplók kommentálják a Bethlen-kormány kölcsöntárgyalásait, ezek fejleményét. 1923. május 15-én nagyon jellegzetes sorok: „Rossz hírek Párizsból. Bethlent az entente alátámasztja. A kis entente becsap bennünket és becsapja magát.”

A feljegyzések beszámolnak Jászi és a hazai októbristák személyes kapcsolatairól is. Csécsy, Veér Imre, Balassa József, Vámbery, de Madzsar és mások is rendszeresen kilátogattak hozzá Bécsbe, vagy Körtvélyesre (Hrušov), Csehszlovákiába.

De folytassuk az idézetek sorát. 1926. január 16-án „kedves és szeretetreméltó” levél jön Károlyitól, Jászi azonban elítéli a történelem egyoldalú, „bolsevik interpretálását”.⁷ 1928. szeptember 10-én, summázva Európában tett látogatásának, magyarországi barátaival való találkozásának tapasztalatait: „Kernstok és Gönczi, Vámbery és Braun a legjobb barátaim.”⁸ Egyébként a naplók mindvégig tele vannak az egyes személyek rövid, őket és Jászit egyaránt kitűnően jellemző portréival. S ez a körkép rendkívül széles. Azt mondhatnám, nincs a századelő generációjának egyetlen politikus, művész, tudós tagja, aki valamilyen formában ne szerepelne a naplókban, s később az új generáció, a fiatalok is helyet kapnak.

1929. december 29.: „Cikket írtam Károlyiról, 'A válaszüton.' Fájdalmas volt, mint egy operáció és csaknem beteg vagyok. De nem volt más választásom.”⁹ 1931. március 2.: „'Béke' politika Franciaország és Olaszország között. Ez a fasizmus megmentését jelenti. Ezért nem szeretem. Ez nem fogja elősegíteni az igazi békét.”¹⁰ 1931. augusztus 22.: „A Bethlen-kormány bukása teljesen hidegen hagy. Ebből nem jöhet komoly változás.”¹¹ 1934. május 18-án beszámol Vámberyval és Kernstokkal Bécsben folytatott megbeszéléséről. „Megvitattuk a Századunk jövőjét. Hatvany szeretné finanszírozni. Én rámutattam ennek nagy veszélyeire. . . Azt tanácsoltam nekik, Csécsyt tegyék meg társszerkesztőnek Varróval Vámbery főszerkesztősége alatt és hagyják, hadd pénzelje a lapot Hatvany, ha respektálja a szerkesztők függetlenségét.”¹²

1934-ben Jászi ismét nagy európai utat tett, sorra látogatta a dunai országokat, tárgyalt a vezető államférfiakkal, az emigráció tagjaival és magyarországi barátaival. Hazatérése után, 1934. szeptember 15-én, meglehetősen

⁷ „Letter from Károlyi. Kind and nice but with a blind bolshevik interpretation of history without any contact with reality.”

⁸ „Kernstok and Gönczi, Vámbery and Braun are my best friends.” — A barátok és harcos társak megítélése az évtizedek során kisebb-nagyobb mértékben változott; a szoros baráti érzelmek nem zárták ki az elvi-politikai ellentétek időleges felbukkanását sem. Ezt például Vámbery Rusztem esetében is látjuk.

⁹ „Wrote an article on Károlyi, a válaszüton. It was painful like an operation and I am almost sick. But I had no other choice.”

¹⁰ „Peace policy between France and Italy. Means the salvation of Fascism. Therefore I don't like it. It will not foster real peace.”

¹¹ „The fall of the Bethlen cabinet leaves me quite cold. No serious change can come from this matter.”

¹² „We discussed the future of the Századunk. Hatvany would like to finance it. I showed the great dangers of such a case. . . Advised them to take Csécsy as a társszerkesztő (sic!) with Varró under the chief editorship of Vámbery and let Hatvany finance the paper if he would respect the independence of the editors.”

készerűen jegyzi fel: „Fájdalmas erőfeszítés, hogy újra az amerikai körülményekhez igazítsam magam.”¹³

1937. december 18.: „József Attila, a nagyon tehetséges költő, öngyilkosságot követett el, mert összeesett az éhségtől. Micsoda borzalmas ország!”¹⁴

1937. december 28.: „Nincs lehetőség, hogy Európába menjek. Úgy tűnik, soha többé nem látom újra Európát. A kör bezárul körülöttem. Tudomásul kell vennem korom és körülményeim határait.”¹⁵

1938. január 12.: „Elkezdtem egy Világ Naplót. Ebben a világméretű jelentőségű eseményeket fogom megörökíteni.”¹⁶ Ennek a különleges naplónak nem találtam nyomát a hagyatékban, viszont a „régii” naplófüzetekben naponta kommentálja az európai és világpolitikai eseményeket.

1938. május 21–22.: „Tegnap konferencia Vargával és Sziklayval a 'Szabadság'-tól, arról, hogyan tudnánk segíteni írások nyilatkozatokkal és ajánlásokkal a Duna medencei emigránsokat. Talán lehet csinálni valamit, bár a kvóták már tele vannak.”¹⁷

1938. szeptember 19.: „A választás, amely előtt állunk: vagy Csehszlovákia elvesztése háború nélkül, a másik — világháború. Ha én volnék a Világ-szellem, nem tudnék választani. Mindkét lehetőség rettenetes.”¹⁸

1939. április 2-án, Benesszel való találkozásáról: „Azt mondta nekem, a jövőben is ugyanabban az irányban fogunk dolgozni.”¹⁹

A második világháború kitörése mélyen megrázza Jászit, hosszas meditációkra indítja a felelősséget, az egyén feladatait illetően. A naplójegyzetek alapján úgy tűnik, igen nehéz periódus él át, amikor még nem látja, mi az, amit személy szerint ő tehet. 1940. január 1-én feljegyzi, hogy fiaival közösen kezdte olvasni Arany János verseit, majd, saját lelkiállapotának megfelelően, hozzákezdett Arany: Az örök zsidó c. versének angolra fordításához, amelyen közel két hétig dolgozott.²⁰ Néhány hónap múltán azonban a napló már az emigránsok, menekültek ügyével valamint az emigráció politikai megszervezésével kapcsolatos tevékenységét örökíti meg.

¹³ „It is painful effort to adjust myself again to the American surroundings . . .”

¹⁴ „József Attila the very gifted poet committed suicide because he collapsed by hunger. What a terrible country!” Itt és máshol is lehetne kommentálni vagy helyreigazítani a naplót, de akár a levelek egy-egy megállapítását. Ebben az ismertetésben azonban, amely a szakértő olvasó számára készült, ezt mellőzhetőnek tartottam.

¹⁵ „There is no chance for going to Europe. So it seems that I shall never see again Europe. The circle is closing around me. It is necessary that I acknowledge the limits of my age and my conditions.”

¹⁶ „Began a World Diary. In which I shall note events of wordly proportions.”

¹⁷ „Yesterday conference with Varga and Sziklay (from Szabadság) how we could help emigrants from the Danube by affidants and recommendations. Perhaps something can be done though the quotas are already filled.”

¹⁸ „The alternative before we stand: Either the lousing of Czechoslovakia without war; the other — world war. If I were the World Spirit, I could not choose. Both perspectives are ghastly.”

¹⁹ „He told me that we shall work in the future too in the same direction.”

²⁰ Emlékeztetőül idézem a vers kérdő sorait:

Pihenni már. — Nem, nem lehet:
Vész és vihar hajt engemet,
Alattam a föld nem szilárd,
Fejem fölött kétélű bárd . . .
Tovább! Tovább!

1940. augusztus 14.: Rónai Zoltán és Flóra tragikus halála a Belgiumból Franciaországba való menekülés során teljesen lecsújt Jászit. Többek között ezt írja: „Zoltán volt a legjobb koponya a mérsékelt marxista irodalomban. Nagyon szerettem őt. Messze felülmúlta Kunfit.”²¹

1940. december 3.: „Bartók Béla koncertje. Mélyen megragadott és művéből dunai és erdélyi levegőt és hangulatot éreztem.”²²

1941. február 17.: „Rusztém (Vámbéry — L. N. Zs.) cikket írt Az emberbe, dicsérve Bárdossyt, a náci minisztert. Tiltakozó levelet írtam neki.”²³

Ha a levelezés nem volna teljes, a naplóbejegyzések szinte minden részletet tartalmaznak az antifasiszta, demokratikus magyar bizottság létrehozására, a Károlyival való együttműködésre, az angliai és amerikai demokratikus emigráció tevékenységének összehangolására, de egyúttal természetesen a különböző ellentétekre és problémákra is. A naplókban a leveleknél is gyakrabban és többet szerepel az Eckhardt-probléma, „Az Ember” ügye, Göndör Ferenc és tevékenységének megítélése. Elsősorban a naplókban, semmint a levelekben tűnik elő a Habsburg Ottó amerikai feltűnésével és aspirációival kapcsolatos aggodalom, valamint az ellene tett lépések. Ezekkel kapcsolatban Jászi nem mulasztja el bírálni a State Department és a Department of War, valamint a mögöttük álló amerikai pénzügyi, politikai körök magatartását.

Ugyancsak a naplóbejegyzések adnak részletesebb képet azokról a tárgyalásokról, amelyeket Jászi a háború éveiben Benešsel valamint más emigráns politikussal folytatott. Jászinak a jövőre vonatkozó koncepciója részletekben, de helyenként szinte brutálisan rövid összegezésekben is vissza-visszatér a feljegyzésekben.²⁴

1944. április 29-én ezt jegyzi fel: „Németország bármely órában összemolható. Hitler nem fog tudni elmenekülni. Mussolinit Milánóban felakasztották. Mégiscsak van Igazság a történelemben!”²⁵

1945 nyarától megemlékezik a magyar emigráció sok tagjának (Böloniék stb.) hazatéréséről. Károlyi Mihály hazahívásáról 1945. szeptember 7-én ezt írja: „Boldog vagyok és fellelkesült, ami az igazságtétel szempontját illeti, de nehéz helyzete lesz és attól felek, nem értelmezi helyesen saját feladatát.”²⁶ A maga hazatérésének lehetőségét több szempontból is túlságosan későinek illetve lehetetlennek tartja. (Lásd például az 1946. január 2-i bejegyzést.)

Jászi naplója a 40-es évek második felében tényszerűen követi a magyarországi eseményeket, hozzáfűzve a kapott hírekhez a maga, valamint baráti, munkatársi körének véleményét. Jászi nem értett egyet a polgári demokrácia lehetőségétől elkanyarodó fejlődésvonalal s határozottan szembefordult azzal. Ennek ellenére, mind Amerikában készített feljegyzései, mind az 1947-es, már említett látogatása a Duna-medencében és Magyarországon, illetve az

²¹ „Zoltán was the best mind in the moderate Marxian literature. I liked him very much. He was far superior to Kunfi.”

²² „Concert of Bartók Béla. I was deeply impressed and from his composition I felt Danubian and Transylvanian air and color.”

²³ „Rusztém wrote an article in Az Ember, praising Bárdossy, the Hungarian Nazi minister. I wrote him a letter of protest.”

²⁴ Lásd: 1942. december 10., 1943. május 25., 1944. március 21.

²⁵ „Germany may crack any hour. Hitler cannot escape. Mussolini was hanged at Milan. There is Justice in history after all!”

²⁶ „I am happy and elated from the point of view of justice, but he will have a very difficult position and I am afraid he does not interpret correctly his task.”

210.

ezzel kapcsolatos naplófüzet, igen érdekes és tanulságos adalék a korszak történetéhez.

Nem kevésbé figyelemre méltó a napló az amerikai magyar emigráció 1945 utáni történetére, mivel a második világháborút követő különböző emigrációs hullámok gyökeresen megváltoztatták a korábbi helyzetet. Bár Jászi ebben az időben kivonja már magát a különböző szervezetek munkájából, a legjobban tájékozottak közé tartozik s roppant kritikus.

A hagyaték alapján képet alkothatunk Jászi oktatói munkájáról és tudományos, publikációs tevékenységéről. Több dobozban őrizte meg előadásai szövegeit, vázlatait, cikkeket, kéziratokat. Szellemi-tudományos érdeklődésének intenzitása és sokrétűsége tiszteletet ébreszt, s mivel Jászi filozófiai nézetei és politikai felfogása sok csatornán át éreztették hatásukat itthon és az emigránsok között, mindenképpen kívánja az értő és elemző tanulmányozást. Nyomonkövethető, hogyan építi fel Jászi a maga „egyesült Európa” koncepcióját, a polgári demokrácia védelmének programját, amelyet tanítványainak, nála fiatalabb követőinek mintegy örökül hagyott.²⁷

A kéziratok, jegyzetek tömegéből mindenképpen említést kíván két további rész. Az egyik Jászi ama szándékával kapcsolatos, hogy megírja saját emlékeit, életútját. Ezért külön gyűjtötte az „életrajzi anyagok”-at, amelyek jegyzeteket, kéziratokat, újságkivágásokat tartalmaznak. A Károlyi—Jászi vita anyaga, szakításuk oka és körülményei, a kölcsönös cikkek, nyilatkozatok stb. itt szinte teljesen együtt találhatók. Jászi nemcsak vázlatot készített életrajzához, hanem egyes fejezeteket ki is dolgozott. Egy részük a Látóhatár 1955-ös és azt követő számaiban meg is jelent.

Az életrajzi adatok gyűjteményét mintegy kiegészíti az a teljes doboznyi fényképgyűjtemény, amelyben a családi fotokon kívül (Jászi szüleitől saját unokáig) megtalálható szinte az egész századelős generáció; a polgári radikálisoktól elkezdve Szabó Ervinen át a Nyugat gárdájáig mindenki, akihez Jászinak többé-kevésbé köze volt. A számtalan portré mellett sok fénykép örökít meg egy-egy találkozót, eseményt.

A jegyzetek-kéziratok másik csoportja egy megírandó Károlyi Mihály életrajzhoz készült. Jászi ugyanis élete utolsó éveiben egyre inkább szükségét érezte egy Károlyi-életrajz megírásának, mind többet és többet foglalkozott kettejük viszonyával, s kínozta a gondolat, hogy nem kerülhetett sor közöttük végső kibékülésre. Betegségében is azon aggdott, hogy az életrajz megírásához kévsé kezdett hozzá s nem fogja tudni elvégezni a feladatot. Valóban, csak tervek, vázlatok, jegyzetek készítéséig jutott el.

A Jászi-hagyatékhoz tartozik az a néhány száz oldalas memoár vagy utólagosan készített napló, amelyben Recha Jászi örökítette meg mindazt, amit kettejük élete, Jászi egyénisége, tevékenysége szempontjából említésre méltónak, az utókor előtt tisztázandónak ítélt. Ezt az angol nyelvű, Jászi életrajza szempontjából nélkülözhetetlen összeállítást számos itt és nem a levelezésben őrzött levél egészíti ki.

Károlyi Mihály halála után, de még Jászi életében, Andrassy Katinka grófnő kezdeményezésére Oberlinbe került át Károlyi leveleinek, levelezésének,

²⁷ A hosszabb-rövidebb kéziratok közül néhányat említhetek itt csupán: Imperializmus és pacifizmus; Ad Naturrecht; Marxizmus és liberalizmus; The Future of Transylvania; Federalism in Danubia?; The Future of the Danubian States; Central Europe and Russia; The Crisis of European Democracy; The United States of Europe stb.

iratának egy része. Ezek tartalmáról, jellegéről és elhelyezéséről a Jászi-hagyatékban Jászi feljegyzései informálnak, utasításai rendelkeznek.

Nagyjában-egészében tehát ilyen összkép rajzolható Jászi Oszkár hagyatékáról. Beszámolómm nem tudta érzékeltetni, felsorolni mindazokat a kérdéseket, problémákat, amelyek e gazdag gyűjteményben szerepelnek. Szándékom elsősorban az volt, hogy felhívjam a figyelmet a hagyatékra, amely a XX. századi magyar történet egyik legértékesebb magángyűjteménye. Éppen ezért úgy vélem, nem elégedhetünk meg azzal, hogy a jövőben netán több kutatónak nyílik lehetősége az anyag tanulmányozására. Mielőbb gondoskodni kellene arról, hogy az egész hagyatékot másolatban megszerezzük és magyarországi levéltárban tegyük hozzáférhetővé.

